

**ИМЕНА ЗА НОСИТЕЛИ НА СУБСТАНЦИАЛНИ
ОТНОШЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВОТО НА НЕОФИТ РИЛСКИ
(НАРОДНОСТНИ И ЖИТЕЛСКИ НАЗВАНИЯ)**

*Лъчезар Перчеклийски, Магдалина Домозетска
Югозападен университет „Неофит Рилски“*

**NOUNS OF BEARERS OF A SUBSTANCE RELATION
(NAMES DENOTING ETHNONYMS AND INHABITANTS)**

*Lachezar Perchekliyski, Magdalena Domozetska
Neofit Rilski South-West University*

The article examines the word formation of the names of ethnonyms and inhabitants in Neofit Rilski's works. The second quarter of the nineteenth century was a time when the Bulgarian national literary language was established on the basis of the vernacular. The results of the analysis show the process of imposing the colloquial formants *-eu* (for masculine) and *-ka* (for feminine) that during the Renaissance compete with traditional suffixes for formation of the ethnonyms and inhabitants *-ин* and *-иня*. Neofit Rilski imposes or neglects the colloquial suffixes depending on the nature of his works. The theoretical statements of the Czech linguist M. Dokulil are applied in the work. The nouns are classified by word formation types.

Key words: word formation, nineteenth century, names of ethnonyms and inhabitants, suffixes

Втората четвърт на XIX век е време, в което се водят усилен спорове между различните книжовноезикови направления за основата на новобългарския книжовен език. Именно това са и най-активните години в творческия път на Неофит Рилски, който със своята книжовна, просветна и духовна дейност се нарежда сред най-значимите български интелектуалци (възрожденци) от тази епоха.

Неофит Рилски е основен представител на Славянобългарската школа, която заема средишно място между двете крайни направления – новобългарското и черковнославянското (Русинов 1999: 115). Въпреки

че езикът му е проучен основно (Иванова 2006, 2017; Жерев, Станков, Цойнска 1989 и др.), все още няма специално изследване, което да е посветено на словообразуването като цяло, а в частност – на образуването на народностните и жителските имена в неговото творчество.

Народностно-жителските названия са част от лексико-семантичната група *Имена на лица* и се отнасят към словообразователната категория *Имена за носители на субстанциално отношение* (в подкатегорията *Имена за изразяване на принадлежност или собственост*).

Тези наименования са сравнително добре проучени в лексикалната система на *старобългарския* (Ефимова 2006: 91 – 96, 109 – 110; Ефимова 2011: 24 – 26, 54, 116 – 121; Перчеклийски 2015а) и *среднобългарския език* (Перчеклийски 2015б; Перчеклийски, Накова 2016; Накова 2017: 71 – 90). В основни линии въпросът е изследван в *писмени език на народна основа*, характерен за дамаскинската книжнина от предвъзрожденската епоха (Кочева 1968; Шимански 1968: 177 – 178; Перчеклийски 2008: 84 – 86), а също така и в езика на първия български възрожденец – Паисий Хилендарски (Георгиева 1976: 133 – 145). Най-детайлно проблемът е разработен за *съвременния български език* – книжовен (Грамматика 1983: 50 – 51, 56 – 58; Радева 1991: 66, 128, 153; Аврамова 2013 и др.) и диалекти (Кочев 1971: 141 – 143).

Целите на това изследване са:

- да се направи словообразователна характеристика на народностно-жителските имена в творчеството на Неофит Рилски, като названията се класифицират по словообразователни типове;
- да се представи междусуфиксната конкуренция при образуването на етноними и имена на жители.

В методологично отношение работата следва възгледите на чешкия лингвист М. Докулил, представени в *Tvoření slov v češtině: Teorie odvozování slov* (Докулил и др. 1962). Теоретичните постановки са адаптирани за българския език от Иван Кочев при изследването на езиков материал от три диалекта (Кочев 1971: 107 – 185).

Водеща роля при този вид словообразуване, наречен от М. Докулил „лексикална морфология“, се отрежда на мотивационните отношения, които се наблюдават при еднокоренните думи в синхронен план (Докулил и др. 1962: 208 – 209). На анализ се подлагат само названията с прозрачна словообразователна структура, т.е. тези, които имат ясно разграничение между основата и форманта. В рамките на словообразователния тип се анализират не само примерите, които са

образувани с основни суфикси (-ин, -ец, -ка и др.), но и тези, които са реализирани с техни разширени варианти (-янин, -атец, -анка и др.).

Езиковият материал е ексцерпиран от три произведения на Неофит Рилски, като две от тях са граматически: „Българска граматика“ (Крагуевац, 1835 г.) и „Краткое и ясное изложене за раздѣленіето, начертаніето, именованіето и произношеніето на писмената, и правила за срицаніето, просодіата и слогатъ, и за правото чтеніе на греческіа языкъ“ (Белград, 1835 г.), а едно е превод на религиозен текст „от Славенскаго на Болгарскій языкъ“: „Новый Завѣтъ Господа нашегw Иисуса Хрїста“ (Смирна, 1840 г.).

При класификацията по-долу народностно-жителските названия се привеждат в тяхната основна форма. Където е необходимо, примерите са съпътствани от словообразователни парафрази, в които е разкрито отношението между ономаσιологичния базис (понятието, което трябва да бъде именувано) и ономаσιологичния признак (белега, мотива, чрез който понятието се именува). Парафразата задължително съдържа мотивиращата дума. Правописът на названията е осъвременен и опростен. Запазено е писането на начална главна буква, а също така и отбелязването на краесловните ерове при имената от мъжки род.

***

Словообразователен анализ

Народностните и жителските имена са близки в семантично и словообразователно отношение. Обикновено **жителските названия** са мотивирани от името на населеното място (град, село), в което живее лицето (напр. *софиянец* – *софиянка*, *парижанин* – *парижанка*). В широк смисъл към жителските наименования се отнасят и някои формации, в основата на които може да стои името на континент (*европеец* – *европейка*, *азиятец* – *азиятка*), географска област (*мизиец* – *мизийка*, *тракиец* – *тракийка*, *македонец* – *македонка*), планина (*родопчанин* – *родопчанка*, *алпиец* – *алпийка*) и др. Към **народностните названия** се включват преди всичко етноними (*българин* – *българка*, *германец* – *германка*), но също така и племенни наименования, които се свързват с името на определен прародител/родоначалник, напр. Евреи > *евреин* – *еврейка*; Агар > *агарянин* – *агарянка*; Юда > *юдеин* – *юдейка* и др. Често тези названия се превръщат в същински етноними. Например обликът *израилтянин* първоначално означава ‘този, който е от рода на библейския патриарх Израил’, но впоследствие се изменя в ‘поданик на държавата Израил’. Названието *юдеин* в Стария завет означава ‘потомък на Якововия/Израилевия син Юда’, но поради различни истори-

чески причини в новозаветно време с това название вече се наричат израилтяните/евреите, които живеят в географската област Юдея.

I. „Болгарска граматика“ (1835 г.)

В „Граматиката“ (с. 108 – 110) Неофит Рилски разглежда склоненията на названията, които се образуват от „земите, царствата, епархиите, градищата и селата“. Авторът ги нарича „езически“, т.е. народностни.

Имена от мъжки род

1. Словообразователен тип с наставка **-инъ (-енъ)**

Суфиксът за единичност *-ин* е общославянски (Славски 1974: 120). Може да се присъединява както към домашни/славянски, така и към чуждоезикови основи. Тази наставка (заедно с нейните разширени варианти) е основна за образуването на народностно-жителски имена през старобългарския (Граматика 1991: 180; Перчеклийски 2016: 50) и среднобългарския период (Перчеклийски 2015б: 124; Накова 2017: 79).

В своята „Граматика“ Неофит Рилски посочва следните названия:

- а) Народностни имена: *Американенъ* – ‘поданик на Америка, т.е. САЩ’, *Болгаринъ* – ‘поданик на България’, *Италианинъ*, *Римлянинъ*, *Персианинъ*, *Славянинъ*, *Руссианинъ/Россианинъ*, *Сербинъ*, *Турчинъ*.
- б) Жителски имена: *Африканинъ* – ‘този, който живее на континента Африка’, *Европеанинъ*, *Казанлъчанинъ* – ‘жител на Казанлък’, *Пазарджичанинъ*, *селянинъ* – ‘жител на село’.

С основния суфикс (**-инъ**) са образувани лиците *Болгар-инъ*, *Серб-инъ* и *Турч-инъ*, а с разширени наставки – наименованията:

-(е)анинъ: *Америк-аненъ*, *Африк-анинъ*, *Европ-еанинъ*, *Италианинъ*, *Казанлъч-анинъ*, *Перси-анинъ*, *Пазарджич-анинъ*, *Руссианинъ/Росси-анинъ*;

-янинъ: *Рим-лянинъ*, *Слав-янинъ*, *сел-янинъ*.

-аненъ: *Америк-аненъ*.

С традиционен (църковнославянски) фонетичен облик са основите на названията *Болгаринъ* (с преглас на *ъ > о*, което е характерно и за западните български говори), *Римлянинъ* (с епентетично *л’*), *Россианинъ* (с удвояване на съгласната *с*) и *Сербинъ* (прасл. **ьr > er* вм. *рь*).

2. Словообразователен тип с наставка *-ецъ*

Общославянската наставка *-ецъ* (от прсл. **-ьсь*, в стб. *-ьць*) е полифункционална (Славски 1975: 99 – 101; Граматика 1991: 185 – 186), но е особено продуктивна в образуването на имена на лица. В историята на българския език суфиксът е присъщ както на книжовната, така и на говоримата му форма (Перчеклийски 2008: 56, 79), като може да се свързва с основи на глаголи (*борьць*), причастия (*пришьльць*) прилагателни (*хьтрьць*) и съществителни (*тельць*). В старобългарския и среднобългарския книжовен език обаче тя не е характерна за образуването на народностни и жителски имена. За първи път с тази функция наставката *-ецъ* се появява във влахо-българските грамоти от XV век, при това в тези паметници тя е факултативна на наставката *-инъ*: *брашовънинъ – брашовецъ*, *молдовенинъ – молдовецъ* и др. (Кочева 1967: 132).

В текста на „Граматиката“ са включени следните названия:

а) Народностни имена: *Италианецъ* – ‘поданик на Италия’, *Немецъ*.

Към формациите със суфикс *-ецъ* Неофит Рилски включва и облика *Швецъ*. Внимателният анализ обаче показва, че тук става дума по-скоро за безсуфиксно образуване, отколкото за производна форма.

б) Жителски имена: *Африканецъ*, *Белиградецъ* – ‘жител на Белиград, т.е. Белград’, *Венецианецъ* – ‘жител на Венеция’, *Габровецъ*, *Европеецъ* – ‘този, който живее в Европа’, *Кестендилецъ* – ‘жител на Кюстендил’, *Котлянецъ* – ‘жител на Котел’, *Московецъ* – ‘жител на Москов, т.е. Москва’, *Самоковецъ*, *Терновецъ*, *Тревненецъ*.

Повечето от названията са образувани с основния суфикс (*-ецъ*). С разширени наставки са оформени наименованията:

-анецъ: *Итали-анецъ*, *Африк-анецъ*, *Венеци-анецъ*,

-янецъ: *Котл-янецъ*,

-енецъ: *Тревн-енецъ*.

Обликът *Немецъ* не е същинско народностно име, тъй като е мотивиран от прилагателното *ням* (вж. БЕР IV 1995: 609), а не от названието на държава. Църковнославянско влияние е налице в основата на формацията *Московецъ*.

3. Словообразователен тип със суфикс *-лия* (*-лия*)

Наставката *-лия* е словообразователна заемка от османотурски.

Словообразователният тип е представен само от жителски имена: *Букорещлиа*, *Габровлиа*, *Едренелиа* – ‘жител на Едрене, т.е. Одрин’, *Казанлъклиа*, *Пазарджиклиа*, *Самоковлиа*, *Софиалиа*, *Стамболлиа* – ‘жител на Стамбул, т.е. Истанбул’, и *Филибелиа* – ‘жител на Филибе, т.е. Пловдив’. Основите на повечето названия имат османотурски фонетичен облик (*Едрене-лиа*, *Казанлък-лиа*, *Пазарджик-лиа*, *Стамбол-лиа*, *Филибе-лиа*).

4. Безсуфиксни образувания

Безсуфиксните народностно-жителски имена са много характерни за старобългарския книжовен език (Грамматика 1991: 176 – 177). Словообразователният тип е повлиян от народните говори и през цялата история на българския език има трайно присъствие в книжнината (вж. Накова 2017: 82 – 83), макар и да няма продуктивността на типа с формант *-инъ*.

В „Българска граматика“ са включени етнонимите: *Влахъ* – ‘поданик на Влахия’, *Грекъ*, *Лехъ* – ‘потомък на Лех; поляк’, *Туркъ*, *Чехъ* и *Швецъ* – ‘поданик на Швеция’.

Църковнославянска фонетична особеност съдържа названието *Грекъ*.

В някои от представените по-горе примери в „Българска граматика“ (с. 108 – 109) Неофит Рилски е отбелязал междусуфиксната конкуренция при народностно-жителските названия от мъжки род. Тя е изразена в противопоставянията:

-инъ// -ецъ: *Африканинъ* – *Африканецъ*, *Европеанинъ* – *Европеецъ*, *Италианинъ* – *Италианецъ*;

-инъ// -лиа: *Пазарджичанинъ* – *Пазарджиклиа*, *Казанлъчанинъ* – *Казанлъклиа*;

-ецъ// -лиа: *Самоковецъ* – *Самоковлиа*;

-инъ// -ѿ: *Турчинъ* – *Туркъ*.

Имена от женски род

Имената на етноними и жители от женски род са значително по-малко в сравнение с тези от мъжки род. Такова е положението във всички писмени паметници от историята на българския език до Възраждането (включително). Причините за това са основно две: 1) спецификата на текстовете (преобладават историко-религиозните произведения, в които водеща роля има мъжът – цар, светец, воин и др.); 2) повечето от примерите за народностно-жителски имена в писмени-

те паметници са в множествено число, което при тези названия има мъжкородова насоченост.

5. Словообразователен тип с наставка *-ка*

Суфиксът *-ка* е общославянски формант (Младенов 1939: 190 – 191). Смята се, че още в праславянския език с наставката са се образували феминални съответници на имена от мъжки род (*nomina mota*), напр. **kotъ* – **kotъka*, **lěkarъ* – **lěkarъka* (Славски 1974: 94). В старобългарските писмени паметници формантът е познат (Давидов 1991: 183), но той не е характерен за образуването на народностно-жителски имена от женски род (вж. Перчеклийски 2015а). Това се отнася и за неговите палатализирани варианти *-ьца* и *-ица*. В тази си функция суфиксът се явява за първи път в ръкописи от XIV век (Перчеклийски, Накова 1916: 112). Оттогава насам обаче формантът, който идва от разговорния език, трудно намира място в книжнината и това продължава почти до средата на XIX век. В писмената практика на възрожденците наставка *-ка* конкурира традиционния суфикс *-иня*, а днес вече е водеща при образуването на имената на етноними и жители (Грамматика 1983: 56 – 58).

Към словообразователния тип с наставка *-ка* в „Българска граматика“ се отнасят народностните имена *Болгарка* и *Россианка* и жителските названия *Европеанка* и *селянка*.

Формациите на *-ка* образуват родови двойки (*nomina mota*) с мъжкородовите си съответници със суфикс *-инъ*: *Болгаринъ* – *Болгарка*, *Европеанинъ* – *Европеанка*, *Россианинъ* – *Россианка*, *селянинъ* – *селянка*.

6. Словообразователен тип с наставка *-иня*

Суфиксът *-иня* е фонетичен наследник на стб. *-ыни* (в прсл. **-уп'и*, вж. Славски 1974: 139 – 141). Това е единственият регистриран формант за образуване на народностно-жителски имена от женски род в старобългарския книжовен език (Давидов 1991: 181; Перчеклийски 2015а: 49 – 50), а също така и в първите два века на среднобългарския период. Наставката е запазила тази своя функция и до днес, като с нея се образуват подобни названия както в диалектите (Кочев 1971: 143), така и в книжовния език (Грамматика 1983: 56).

В „Българска граматика“ Неофит Рилски е включил етнонимите *Влахиня*, *Грекиня* и *Сербкиня*.

Названията за означаване на лица жени според народността оформят родова двойка със следните маскулинни облици:

-Ѡ//-иня: *Влахъ – Влахиня, Грекъ – Грекия,*

-инъ//-(к)иня: *Сербинъ – Сербкиня.*

Имена от среден род

7. Словообразователен тип със суфикс -че

Формантът *-че* е характерен само за новобългарския език. Според Ст. Младенов той се е развил от деминутивния суфикс *-е* (в стб. *-а*) в думи с основа, завършваща на съгласна *-к-* (*колак-ъ, човък-ъ*). Добавянето на *-е* променя веларния консонант в *-ч-* по първа палатализация (*колаче, човъче*) и така се получава новата наставка *-че* (Младенов 1939: 200 – 201). Днес с присъединяването на форманта към неутрална основа обикновено се образуват деминутивни названия (*стол – столче*). По същия начин с наставката могат да се образуват и умалителни имена, които означават народностно-жителски названия от среден род.

Формациите, които посочва Неофит Рилски в своята „Грамматика“, са мотивирани от основите на имена от мъжки род след изпадане на суфикса за единичност *-инъ*: *Болгарче* (от *Болгар-инъ*), *Италианче* (*Италиан-инъ*), *селянче* (*селян-инъ*), *Сръбче* (*Серб-инъ*), *Французче* (*Француз-инъ* < от тур. *Fransız*). И тук нарастванията на форманта наляво могат да се схванат като разширени наставки (*-анче, -янче, -узче*).

Към имената от среден род е регистриран и **единичен облик с наставката -е**: *Гърче*. Неофит Рилски включва този пример към образуванията с наставка *-че*, но по-прецизният анализ показва, че двудълбата на названието е *Гърч-е*.

II. „Новый Заветъ Господа нашегѡ Иисуса Христа“ (1840 г.)

Народностно-жителските названия в Новия завет представят реалии от по-далечното минало, като голяма част от градовете, държавите, областите и т.н., които служат като словообразователен мотив, вече не съществуват.

Имена от мъжки род

1. Словообразователен тип със суфикс -инъ

С **основната наставка -инъ** са образувани:

- народностното название: *Евреинъ* – ‘потомък на библейския патриарх Евер’;

- жителските формации: *Галатинъ* – ‘жител на областта Галатия’, *Ефесинъ* – ‘жител на град Ефес’, *Колосаинъ* – ‘жител на град Колос’, *Филиписинъ* – ‘жител на град Филипи’.

С **разширени суфикси** са оформени облиците:

-янин или **-енинъ** (с преглас на етимологично ‘а в е’):

- народностни имена: *Египтянинъ* – ‘поданик на Египет’, *Израилтянинъ* – ‘потомък или поданик на Израил’, *Мидянинъ* – ‘поданик на Мидия’, *Партянинъ* – ‘поданик на Парт(ското царство)’, *Римлянинъ* – ‘поданик на Рим, т.е. Римската империя’;
- жителски названия: *Атинянинъ* – ‘жител на град Атина’, *Аравлянинъ* – ‘жител на географската област Арабия; арабин’, *Берянинъ* – ‘жител на град Берия/Верия’, *Гоморянинъ* – ‘жител на град Гомор’, *Ефесянинъ* – ‘жител на град Ефес’, *Иерусалимленинъ* – ‘жител на град Йерусалим’, *Кипрянинъ* – ‘жител на остров Кипър; кипърец’, *Коринтянинъ* – ‘жител на град Коринт’, *Критянинъ* – ‘жител на остров Крит’, *Македонянинъ* – ‘жител на областта Македония; македонец’, *Ниневитянинъ* – ‘жител на град Ниневия’, *Самарянинъ* – ‘жител на град Самария’, *Сидонянинъ* – ‘жител на град Сидон’, *Скитянинъ* – ‘жител на областта Скития; скит’, *Содомлянинъ* – ‘жител на град Содом’, *Солунянинъ* – ‘жител на град Солун’, *Тарсянинъ* – ‘жител на Тарс’, *Тирянинъ* – ‘жител на Тир’;

-анин:

- народностни облици: *Иудеанинъ* – ‘този, който принадлежи към племето на Юда; юдеин’, *Сирианинъ* – ‘поданик на Сирия; сириец’;
- жителски названия: *Асианинъ* – ‘жител на областта Асия/Азия (римска провинция в Мала Азия); азиатец’, *Галилеанинъ* – ‘жител на географската област Галилея; галилеец’, *гражданинъ* – ‘жител на град’, *Киринеанинъ* – ‘жител на областта Киринея; киринеец’, *Филиписианинъ* – ‘жител на град Филипи; филипянин’.

Голяма част от регистрираните имена са хибридни образувания с чужда основа и славянски суфикс. Например с подчертано гръцка мотивираща основа са названията: *Филипис-инъ* и *Филиписи-анинъ* (от $\phi\iota\lambda\iota\pi\pi\eta\sigma\iota\text{-}\omicron\varsigma$), *Израилт-янинъ* (от $\iota\sigma\rho\alpha\eta\lambda\iota\tau\text{-}\eta\varsigma$), *Ниневит-янинъ* (от $\nu\iota\nu\epsilon\upsilon\iota\tau\text{-}\eta\varsigma$). При облиците *Сирианинъ*, *Атинянинъ*, *Египтянинъ*, *Кипрянинъ*, *Коринтянинъ*, *Партянинъ*, *Скитянинъ* и др. също се забелязва известно гръцко влияние в мотивираната основа (Ефимова 2006: 91 – 96),

но във времето от IX до XIX век заетите в старобългарския период имена на населени места (държави, градове, области и др.) се утвърждават в лексикалната система на българския език и веднъж асимилирани, могат свободно да участват „в словообразователните процеси (...), като се превръщат в произвеждащи основи, свързващи се с домашни словообразователни форманти“ (Сотирова 2016: 8).

От книжовната традиция са заети формациите *Римлянинъ*, *Иерусалимленинъ* и *Аравлянинъ*. Свидетелство за това е наличието на епентетично л’.

2. Словообразователен тип с наставка **-й** (в стб. *-и*, прсл. **-jь*)

Типът е слабо изразен. Към него се отнасят названията *Назорей* (обикновено се свързва с град Назарет, вж. Мат. 2:23) и *Иудей*.

3. Словообразователен тип с наставка **-итъ**

Суфиксът може да се разглежда като словообразователна заемка от гръцки още в Кирило-Методиевия превод на Новия завет. Формантът се обособява ясно при наличието в българския език на други еднокоренни думи (също заемки), които служат като словообразователен мотив. Във времето от втората половина на IX век до днес словообразователният тип не успява да преодолее рамките на библейския текст и в българския език остава непродуктивен.

В своя превод на Новия завет Неофит Рилски е включил формациите: *Левитъ* – ‘потомък на библейския патриарх Левий; левит (от λев-ιτ-ης)’, и *Еламитъ* – ‘жител на Елам; еламит (от ελαμ-ιτ-ης)’.

В текста са регистрирани и две **единични образувания**.

Обликът *Еллинъ* – ‘жител на Гърция (Ελληνική); елин (ελλην)’ е **безсуфиксен**. При него е налице формална прилика с названията със суфикс *-ин* (в ед.ч.) в българския език (ед.ч. *елин* – *българин*, мн.ч. *елини* – *българи*).

С **форманта -ецъ** е засвидетелстван единствено обликът *Македонецъ*. Названието е словообразователна разновидност на представената по-горе формация *Македонянинъ*, а суфиксите *-инъ* и *-ецъ* влизат в конкуренция помежду си.

Имена от женски род

4. Словообразователен тип с наставка -ка

Със суфикс *-ка* са регистрирани само две наименования: *Еллинг* и *Иудейка*. Тези формации образуват *nomina mota* с названията *Еллинг* (*Еллинг*) и *Иудей* (*Иудейка*).

В Неофитовия превод на Новия завет народностно-жителските имена са представени много добре. Преобладават имената в рамките на словообразователния тип с наставка *-инъ* (и нейните разширени варианти *-янинъ/-енинъ*, *-анинъ* и *-аненъ*). Това се обяснява с характера на текста, който има многовековна традиция в българския език. Доста по-слабо са представени останалите форманти: *-й* (от **-jъ*), *-итъ*, *-ецъ* и *-ø*.

Сред названията от женски род са регистрирани само две наименования с народно-разговорния суфикс *-ка*, който тук е изместил традиционната наставка *-иня*.

Имена от *среден род* не са засвидетелствани.

При названията, които сформират родови двойки (*nomina mota*), формантните противопоставяния са: *-й//-ка* и *-ø//-ка*.

III. „Краткое и ясное изложениѣ ... за греческїа языкѣ“ (1835)

Съвсем очаквано тук народностно-жителските названия са значително по-малко. Регистрирани са само имена от мъжки род, които са образувани с наставките *-инъ* и *-ецъ*.

1. Словообразователен тип с наставка -инъ:

С основния суфикс са оформени наименованията *Болгаринъ*, *Русинъ* и *Латининъ*.

С разширени наставки на суфикс *-инъ* са образувани формациите:

-(е)анинъ: *Европеанинъ*, *Италианинъ*;

-янинъ: *Славянинъ*;

-узинъ: *Французинъ*.

2. Словообразователен тип с наставка -ецъ

Този тип е доста слабо изразен. В него са включени названията *Цареградецъ* – ‘жител на Цариград’, и *Немецъ*.

3. Безсуфиксни образувания

Към този словообразователен тип се отнасят единствено обличията *Русь* и *Влахъ*.

В „Краткое и ясное изложение...“ се повтаря картината от превода на Новия завет. Водещ суфикс при народностно-жителските имена е *-ин* (с неговите разширени варианти). Значително по-малко са названията с наставка *-ецъ* и *безсуфиксните имена*. Наименования от женски и среден род не са регистрирани.

***

От горния анализ могат да се направят следните по-важни изводи:

1. Народностно-жителските названия са представени и в трите произведения на Неофит Рилски. Най-много примери са налице в превода на Новия завет. Това е разбираемо с оглед на историческото повествование в текста. Най-полезна в словообразователно отношение е „Граматиката“, тъй като в нея е отразено суфиксното разнообразие при етнонимните и жителските имена (от трите рода) в българския книжовен език от втората четвърт на XIX век.

2. Сред анализиранията названия преобладават имената от **мъжки род**.

С най-много примери е представен словообразователният тип с наставка *-инъ*, който е добре очертан и в трите текста. Облицата са оформени както с основния суфикс, така и с неговите разширени варианти *-(е)анинъ*, *-янинъ/-енинъ*, *-аненъ* и *-узинъ*.

Имена с наставка *-ецъ* се откриват предимно в „Българска граматика“. Единични примери са регистрирани и в другите два текста. Този суфикс се налага в книжовния език, макар и в условията на словообразователна конкуренция с форманта *-инъ*, едва през първата половина на XIX век, когато развитието на националния книжовен език е поставено на основата на народно-разговорната реч. Заслуга за това очевидно има и Неофит Рилски.

В „Граматиката“ е отразен и още един словообразователен тип, който идва от народния език. Той включва имена, които са образувани с турската словообразователна заемка *-лия* (*-лия*). Въпреки че тези названия присъстват във възрожденските текстове, те не успяват да се наложат в българския книжовен език, а са изместени от наименованията с домашни суфикси *-инъ* и *-ецъ*.

Общи за трите произведения са *безсуфиксните* образувания, а формациите с наставки *-й* (от **-jъ*) и *-итъ* (гръцки заемки) са харак-

терни единствено за новозаветния превод на Неофит Рилски. Облиците с посочените форманти са слабо представени откъм примери.

3. Сред народностно-жителските имена от **женски род** словообразователен тип оформят названията с наставки *-ка* и *-иня*. В „Грамматиката“ и в превода на Новия завет водещи са облиците с форманта *-ка*. Словообразователният тип е възприет от народната реч и е наложен в книжнината чрез произведенията на българските възрожденци (в това число и Неофит Рилски) до средата на XIX век. Имената с традиционния суфикс *-иня* са включени само в текста на „Българска граматика“. Прави впечатление, че в превода на Новия завет, който по принцип се характеризира с по-консервативен език, няма нито един пример с тази наставка. В „Краткое и ясное изложение...“ не са регистрирани етнонимни и жителски названия от женски род.

4. „Грамматиката“ на Неофит Рилски е много ценна с това, че представя примери за народностно-жителски имена от **среден род**. За сега подобни образци липсват в историята на донационалния български книжовен език. Ясно изразен словообразователен тип формират названията, които са образувани с новобългарската деминутивна наставка *-че*. Регистриран е и единичен пример с формант *-е* (в стб. -А).

5. При някои от названията на етноними и жители от мъжки род се наблюдава **междусуфиксна конкуренция**, в която участват наставките *-инъ// -ецъ*, *-инъ// -лия*, *-ецъ// -лия* и *-инъ// -ø*. Тази конкуренция е представена главно в Неофитовата „Грамматика“.

6. Сред народностно-жителските наименования определени маскулинни и феминални облици образуват родови двойки (*nomina mota*). Регистрирани са следните суфиксни противопоставяния: *-ø// -иня*, *-ø// -ка*, *-й// -ка*, *-инъ// -иня*, *-инъ// -ка*.

7. Цялостният анализ показва, че основните форманти, с които се образуват народностни и жителски имена днес, са съществували в българския книжовен език още през втората четвърт на XIX век. Някои от суфиксите са наследени от книжовната традиция (*-ин*, *-иня*, *-е*), въпреки че имат опора и в народния език, а други са възприети директно от разговорната реч (*-ец*, *-лия*, *-ка*, *-че*).

ЛИТЕРАТУРА

Аврамова 2013: Аврамова, Ц. *Имена на жители (nomina habitatorum) в съвременния чешки и съвременния български език.* [Avramova, Ts. *Imena na zhiteli (nomina habitatorum) v savremenniya cheshki i savremenniya balgarski ezik.*] София: Парадигма, 2013, 158 с.

- БЕР IV 1995:** Георгиев, Вл. Ив., Дуриданов, Ив. *Български етимологичен речник*. Т. IV, минго – падам. [Georgiev, Vl. Iv., Duridanov, Iv. *Balgarski etimologichen rechnik*. T. IV, mingo – padam.] София: Изд. на БАН, 1995.
- Георгиева 1976:** Георгиева, Ел. Някои словообразователни типове в езика на Паисиевата славянобългарска история. [Georgieva, El. *Nyakoi slovoobrazovatelni tipove v ezika na Paisievata slavyanobalgarska istoriya.*] // *Проблеми от историята на българския книжовен език*. София, 1976, с. 133 – 145.
- Граматика 1983:** *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. II. *Морфология*. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. II. Morfologiya.] (Ред. Д. Тилков, Ст. Стоянов, К. Попов). Изд. на БАН, София, 1983, 511 с.
- Давидов 1991:** Давидов, А. Словообразуване на съществителните. [Davidov, A. *Slovoobrazuvane na sashtestvitelnite.*] // *Граматика на старобългарския език. Фонетика, морфология, синтаксис*. (Ред. Иван Дуриданов). София: Изд. на БАН, 1991, с. 176 – 195.
- Докулил и др. 1962:** Dokulil, M., Daneš, Fr. *Tvoření slov v češtině*. T. I. *Teorie odvozování slov*. Praha, 1962.
- Ефимова 2006:** Ефимова, В. С. *Старославянская словообразовательная морфемика*. [Efimova, V. S. *Staroslavvyanskaya slovoobrazovatel'naya morfemika.*] Москва, 2006, 365 с.
- Ефимова 2011:** Ефимова, В. С. *Наименования лиц в старославянском языке: способы номинации и приоритеты выбора*. [Efimova, V. S. *Naimenovaniya lits v staroslavvyanskom yazyke: sposoby nominatsii i prioritety vybora.*] Москва: Институт славяноведения РАН, 2011, 224 с.
- Жерев, Станков, Цойнска 1989:** Жерев, Ст., Станков, В., Цойнска, Р. *История на българския книжовен език*. [Zherev, St., Stankov, V., Tsoynska, R. *Istoriya na balgarskiya knizhoven ezik.*] София: Народна просвета, 1989.
- Иванова 2006:** Иванова, Д. Неофитовият превод на Новия завет в контекста на книжовноезиковите процеси през Възраждането. [Ivanova, D. *Neofitoviyat prevod na Noviya zavet v konteksta na knizhovnoezikovite protsesi prez Vazrazhdaneto.*] // *Литература в дискусия*. II. (Съст. Елена Тачева, Роман Хаджикосев, Албена Вачева). Варна: LiterNet, 2006. <https://litenet.bg/publish17/d_ivanova/neofitoviiat.htm>, видяно на 21.10.2020 г.

- Иванова 2017:** Иванова, Д. *История на новобългарския книжовен език.* [Ivanova, D. Istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2017, 520 с.
- Кочев 1971:** Кочев, Ив. Диалектни категории и типове при словообразуването на съществителното име (съпоставително изследване върху материал от три български говора). [Kochev, Iv. Dialektni kategorii i tipove pri slovoobrazuvaneto na sashtestvitelnoto ime (sapostavitelno izsledvane varhu material ot tri balgarski govora).] // *Известия на Института за български език*, кн. 20, 1971, с. 107 – 185.
- Кочева 1968:** Кочева, Ем. За някои особености на жителските и народностните названия в дамаскините. [Kocheva, Em. Za nyakoi osobenosti na zhitelskite i narodnostnite nazvaniya v damaskinite.] // *Славистичен сборник (По случай VI международен конгрес в Прага)*. (Отг. ред. Любомир Андрейчин, Стойко Стойков). София: Изд. на БАН, 1968, с. 131 – 138.
- Младенов 1939:** Младенов, Ст. *Граматика на българския език* (Фототипно издание). [Mladenov, St. Gramatika na balgarskiya ezik.] София: Казанлъшка долина, 1939, 440 с.
- Накова 2017:** Накова, М. *Десубстантивните названия в ръкописи от XIV век.* [Nakova, M. Desubstantivnite nazvaniya v rãkopisi ot XIV vek.] // Дисертация за придобиване на ОНС „доктор“. Благоевград, 2017, 214 с.
- Перчеклийски 2008:** Перчеклийски, Л. *Словообразователни категории и типове при съществителните имена в Троянския дамаскин от XVII в.* [Perchekliyski, L. Slovoobrazovatelni kategorii i tipove pri sashtestvitelnite imena v Troyanskiya damaskin ot XVII v.] Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2008, 213 с.
- Перчеклийски 2015а:** Перчеклийски, Л. Народностните и жителските имена в старобългарския период. [Perchekliyski, L. Narodnostnite i zhitelskite imena v starobalgarskiya period.] // *Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието (Юбилеен сборник)*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2015, с. 45 – 51.
- Перчеклийски 2015б:** Перчеклийски, Л. Словообразуване на народностните и жителските имена в Манасиевата хроника (Ватикански препис) от XIV век. [Perchekliyski, L. Slovoobrazuvane na narodnostnite i zhitelskite imena v Manasievata hronika (Vatikanski prepis) ot XIV vek.] // *Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи (Сборник в чест на 80-годишнината на проф. Иван Кочев)*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2015, с. 119 – 125.

- Перчеклийски, Накова 2016:** Перчеклийски, Л., Накова, М. Словообразуване на народностните и жителските имена в Иван-Александровото четириевангелие от XIV век. [Perchekliyski, L., Nakova, M. Slovoobrazuvane na narodnostnite i zhitelskite imena v Ivan-Aleksandrovoto chetirievangelie ot XIV vek.] // *Светът е слово, словото е свят (Сборник от Юбилейната международна конференция на Филологическия факултет – „25 години филология“)*. (Ред. М. Костова-Панайотова, А. Пенчева и др.). Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2016, с. 109 – 114.
- Радева 1991:** Радева, В. *Словообразуването в българския книжовен език*. [Radeva, V. Slovoobrazuvaneto v balgarskiya knizhoven ezik.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991, 226 с.
- Русинов 1999:** Русинов, Р. *История на новобългарския книжовен език*. [Rusinov, R. Istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik.] Велико Търново: Абагар, 1999, 528 с.
- Славски 1974:** Sławski, Fr. Zarys słówtworstwa prasłowiańskiego. // *Słownik prasłowiański*. T. I., A-B, Wrocław, 1974, 120.
- Сотирова 2016:** Сотирова, Н. *Българо-гръцки лексикални хибриди (Съществителни имена)*. [Sotirova, N. Balgaro-gratski leksikalni hibridi (Sashtestvitelni imena).] Дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Благоевград, 2016.
- Шимански 1968:** Szymański, T. *Słowotwórstwo rzeczownika w bułgarskich tekstach XVII – XVIII wieku*. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1968, s. 198.